

Pintér Kitti

Corps morcelé

BUDA FERENC: *JÖN A JÖVŐ*

Buda Ferenc kétségtelenül a magyar irodalom doyenjének számít. A vidékhez erősen kötődő költő kötetei az Alföld képi és motívumvilágával operálnak, ugyanakkor a sorok nem elbűvölő nosztalgiával ábrázolják a tájat, az otthon meghittségéhez való ragaszkodás nekifeszül a rideg és kegyetlen pontossággal leírt kilátástalanságnak. A Buda-költemények nehezen értelmezhetők a szerző életrajzi háttere nélkül, a börtönévek (három '56-os szövegéért elítélték), a versek késleltetett megjelenése, a politikai (államellenes) áthallások mind rendkívüli súlyt kapnak a kötetekben. Egy ilyen életmű összefoglalásaként (de nem lezárásaként!) született meg a *Jön a jövő*, amelyet maga a szerző állított össze, korábbi kötetek verseit megrostálva.

Némiképp önreflexív módon egy olyan alkotást választottam a *Jön a jövő* átfogó jellemzésére, még mielőtt a Buda-válogatás mikroelemzésébe belekezdenék, amely ezúttal nem kapott helyet a vizsgált szövegegyüttesben, ugyanis a *Csöndország* kötetének alkotása egy korábbi, „legszebb versei” alcímmel jelölt gyűjteménybe (*Isten szalmaszálán*) már bekerült. E gesztus mentségére szolgáljon a recenzió egyik későbbi alapvetése, miszerint a kötetet a fragmentáltság és a hiány metaforái építik. Mindenesetre *A szó* című szöveg hatékonyan fűzi össze a Buda-líra legfőbb kérdésfelvetéseit és motívumait: a megszólalás problematikáját, amely a hatalom és a megalakulás opozíciójában sejjik fel, a haza kiterjeszkedésének kérdését, a nemzetsorsból kitekintés tendenciáját az emberiségtragikum felé (Vasy Géza: *Buda Ferenc költészete = Sors és irodalom*, 1995, 190–192.) („Mindenki rokonod, / legfőljebb nyomorultabb”), a vasszimbolikát és a József Attila-versekkel való összecsengéseket egyaránt. Többek között Mórocz Gábor (*A kórótól az óceánig*, Bárka, 2019/1) és Fűzi László is megjegyzi, hogy az alábbi sorok („Te nem lehetsz okos, / így vádjaid vesd el, / s mert ember vagy, jogos / vétkeid ne kövesd el”) József Attila-i rájátszások, ugyanakkor talán Pilinszky is megemlíthető („Dolgozz, igyál, egyél”) a *Ne félj* kapcsán.

„A szó / bár fölfakad, / nem száll pacsirta-módra. / Itt állsz ím egymagad / sorodba / hurkolódva.” A vers indításában – mintegy címmé emelve – kitépi a mondat hálójából a szót, komoly filozófiai töltetet adva a szövegnek. Egyszerre értelmezi a latin szólást (ti. verba volant, scripta manent, így az „itt állsz ím egymagad” alanya akár a költeményre is vonatkoztatható) és emeli egzisztenciális dimenzióba a strófát. A filozófiai távlatok a következő versszakokban is egészen jelentős szerepet kapnak: „Istentől ellopott / pénzeid szétgurulnak. [...] Nyelved hegyéig ér / a félelem vasíze.” Ez a néhány sor (ami ugyanakkor a *Csöndországban* visszatérő szólam, például a *Töredékekben*: „Szavak: / hamis pénzek potyognak szerteszt”) összecseng a jelentéssel való kereskedés ősi toposzával, ami többek között a megejtő nietzschei perspektívát (*A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról*) is bevonja a szöveg játékterébe. Nietzsche pusztán képekké transzformált idegi ingerekként értelmezi a szavakat, amelyeknél „sohasem az igazság a mérvadó”, hiszen a „jelenés” maga is töredék, az azonos azonosságátételen nem alapulhat nyelvi konstrukció:

a hazugság mintázatai tehát a szó természetéhez tartoznak, „az igazságok illúziók, amelyekről elfelejtettük, hogy illúziók, metaforák, amelyek megkopván elveszítették érzéki erejüket, képüket vesztett pénzermék, amelyek immár egyszerű fémek csupán, s nem csengő pénzdarabok”. A Buda-kötetekre oly jellemző kételkedés a nyelv hatalmában a *Jön a jövő* szövegeiben is tetten érhető [„A szó / magában / mit ér?” [Tanya-hazám]], ebben a világban „hamis a hang hamis a szó / hazug a beszéd”, és az egyetlen helyes választás a hallgatás lehet: „hangtalanul tátogat egy / pacsirtatorok” [Malom]. A válogatáson tehát végiggyűrűzik a nyelvhez való viszony problémája – ez a kihelyezés ugyanakkor egyáltalán nem egysíkú. A *Bábel* című szöveghez (akár a nyelvek „összezavarodása” kapcsán) több ízben kapcsolódnak versek, például a következő oldalon olvasható *Malom* egyes strófáiban a nyelvi széttartással [„it’s very good c’est très bien / очень хорошо / szád szegletét homlokodat / kiveri a só”) és a torony hiányára történő visszaautalással [„hol a torony hol a harang”). Érdekes módon olykor fiziológiai-fizikai [központi tényező a szájüreg] szinten is felmerül a kérdés: hogyan lehetséges a megszólalás, ha hóval/homokkal van tele a száj? [„mi vonzott melledre, / tüskebozontos öledbe, / homokot őrlő, kitikkadt / szájüregedbe, / hallgatag Szülőhaza?” [Tanya-hazám]] Az artikulált nyelv helyére léphet-e bármi? [„elhallgatott és elhallgattatott szavak. / Csöndország légtérén áthatol / a baljós zene: / egy mentősziréna szaggatott, sípoló / lélegzete” [’83]]. A hallgatás testes és vészjósló hiátus ebben a kötetben – valójában inkább azért létezik ez a csönd, hogy a megszólalás hiányát öblösebbé tegye.

Buda egy olyan dimenziót hoz létre a válogatásában, amely többek között például az *Árapály* lapjain is tipikusnak nevezhető, a sokszor töredékes, befejezetlen mondatok próbálkoznak a gyakran akadályba ütköző, ellehetetlenített elmondással. Ez a gesztus, hogy a szavak szétbombázott romokként [gondoljunk csak a *Himnusz haza* című versre [„törött mondat kettőspontja”]] vagy lefokozva tűnnek fel [többek között az *MRI* című szövegben, amelyre Tarján Tamás hívta fel a figyelmet a *Míg élsz* [Aranykák, Forrás, 2014, 104–109.] elemzésében], tendenciózus a kötetstruktúrában – és a töredékesség nem csak a válogatás nyelvi megoldásaiban feltűnő.

A töredék- vagy rommetafora olvasható ugyanis a kötet alapkoncepciójaként is, de nagyobb perspektívából, a Buda-életmű felől is érvényes lehet. A romantika korszakának egyik fő irányaként tekinthető az egész, a rendszer (illúziójának) dekonstrukciója. A szövegegyüttesre nem a fragmentumot mint esztétikai kategóriát olvasnám rá, hanem azt a pusztító és csonkoló erőt, amely „negatív univerzumá” [Földényi F. László: *Az Egész árnyéka*, Jelenkor, 2003, 263.] nővi ki magát az egésszel szemben. A *Jön a jövőt* fellapozva szembeötlő a „válogatott versek” kifejezés, és a fülszöveg írója is hosszasan taglalja a gyűjtemény relevanciáját: a kötet a szerző által összeszerkesztett legfontosabb verseket tartalmazza – tulajdonképpen a Buda Ferenc-életmű öncsonkítása. A szétszabdalt korpuszra [itt test és szövegtest értelmében egyaránt] több ízben vonatkoznak a fentebbiek: a kötetben, mint egy tömeggyilkosság után, mindenfelé élettelen testek hevernek [„kormos beton véres csontváz / benne pusztul ember sokszáz” [Bábel], sokszor azonban csak csonkok, levált testrészek, darabok jelennek meg [„szakad a folt / szakad a fej” [Roham], „lőkoponya lúd mellcsontja” [Himnusz haza], „Könnyű lepel alatt / csonkok, sebek” [’83]], illetve Buda kétszer is említi Petőfit, első alkalommal az imént idézett ’83-ban képként jeleníti

meg [„Fal véd, tető takar, / Petőfi képe a polcon / meginog”), amely értelmezésünkben mindenféleképpen platóni, majd a *Március* című szöveg zárlatában idézi föl ismét: „Foszforeszkál a fagyban / Petőfi koponyája.”

A kiszakított versek mögött felsejlenek a korábbi kötettestek, ugyanakkor a „frankensteini” organizmus immár önálló, saját motívumkészlettel és világgal rendelkező, pontosan összeállított könyv. Erre a legérzékletesebb példák a kötet krónikus jelenébe fagyasztott évszakok. A gyűjteményben állandó tél van, pontosabban „úri hidegből” (*Malom*) indul a legtöbb versszak, vagy ezen az állapoton egyensúlyozik: „szíveken porhó permafroszt” (*Várom a vonatom*), „Tél van, / kopár éjszaka van, / szelek ostora sziszeg” (*Roham*), „Hideg van, / csönd van” (*Március*), „Árvaföld deres mezején / állok a világ legközepén” (*Árvaföld*), a többi évszak természeti jelenségei is a telet szolgálják ki, a tavasz eszköztára teljesen alárendelődik például az *Elégia*-ban („Nyárfapihek hószakadása”), ahogyan a ’83 című versben az őszé („Ősz van, de éppúgy lehetne / tél, nyár vagy tavasz. Az idő, akár a köd, / rámszítál, / rámhavaz”). A szövegkorpusz egyik nagy vállalt tragédiája a történelem elbeszélhetetlensége, amely egyrészt jól ismert toposz a traumairodalomban, másrészt a Buda-életrajz ismeretében különösen megejtő: „Kinek használ e dadogó beszéd?” (*Tanya-hazám*), kérdezi ezt a történelem élő hordozója, aki megkísérel az emlékszilánkokból létrehozni valami látszólagos teljességet. Ahogyan igyekszik az életmű darabjait is összefésülni egy válogatásba, hogy leképezze a nagy egész ívét. A kötet utolsó verse rendkívül önreflexív módon a *Végző* címet kapta – mintegy élesen szembe állítva a jövővel –, illusztrálva a töredék természetének azt a vonását, amit a kezdet és a vég összekapcsolásának vágyára és nemlétére alapoznak. „Mi egyben állt mind szétomol”, kezdi, de a szöveg befejezésében „mi széthullt ismét összeáll”. A gyűjtemény utolsó versében a szétszóródott magok, amelyek újra életet lehelnek a világba, értelmezhetők – már csak a cím irányadásából kiindulva is – magukként a versekként, de ezt a fajta olvasatot alátámaszthatja az, hogy a nyelv, a költemény, a megszólalás, Buda-Ferenctől nem túl távolálló módon, gyakran olvad össze valamilyen természeti jelenséggel („csak [...] nyughatatlan szél marad sziszegő társad / [...] széthasadt citerád dróthúrját dűnnyögteti”), bábból kikelt pillangóval („száradó szárnyú, újszülött szavak”). Ily módon a *Jön a jövő* még a vágyakozásnak azt a toposzát is képes megjeleníteni, amely egyszerre húzza össze kötetté ezeket a válogatott szövegeket, miközben a töredéket ontológiai kategóriává emeli.

Érdemes lenne tehát a Buda-életművet ebből a több szempontból is izgalmas kérdés felől olvasni. Hiszen [a Buda-recepciót talán leginkább meghatározó] ún. képviseleti költészet poétikája, amelyből felbugyog az énközpontú, vallomásos líra, egészen szokatlan módokon viszonyul a fragmentum, a hiány kérdéséhez – hajthatatlanul. „Készül a szó megszületni” – szól a szerző legújabb verseskötetének *Depresszió* című verse, majd: „Híja nincs már szinte semmi: / lám, kinőtt a keze-lába / de nem látni, hol a szárnya.” A Holnap Kiadó gondozásában megjelent könyv, a *Ha csak estig* [már csak a borítóra pillantva is ismerős motívumként tematizálja a töredékességet] talán a legkézzelfoghatóbb bizonyítéka annak, hogy a végző messzi távolságokban van. (*Forrás*)